

Alles is hier diamant, saffier, smaragd en turkoois

Volmaakte reproducties van alle knipsels van Matisse in monumentale uitgave 'Cut-outs'

Gustave Moreau voorspelde al dat zijn student Henri Matisse een 'simplificateur' van de schilderkunst zou worden. Matisse werd een extremistische 'simplificateur' – zie zijn virtuoze en ook heilzame knipsels.

MARIANNE VERMEIJDEN

■ Xavier-Gilles Nèret e.a.: *Matisse. Cut-outs*. Twee delen. Taschen, 486 blz. € 150,-.

Matisse? Ja, natuurlijk kennen we Matisse. Wie niet? Schilder van naakten, bloemen, mediterrane uitzichten en van warm of exotisch gestoffeerde interieurs, mét en zonder goudvisen. Daar, in het Franse zuiden, kom je hem hier en daar tegen. Nice richtte een museum voor hem op, Vence kreeg zijn Chapelle du Rosaire, met zijn gesigneerde schilderijen en glas-inloodramen, en in Cimiez werd hij in 1954 begraven, 84 jaar oud.

Aan erkenning heeft het deze mystieke hedonist niet ontbroken. In een korte periode van armoede moest hij weliswaar met de trouwring van zijn vrouw een doek van Cézanne betalen, maar later volgden in een gestaag tempo overzichtstentoonstellingen, monumentale opdrachten, aankopen, catalogi en boeken, waaronder zelfs een 'kleur je eigen Matisse-boek in'.

Daarom slaat de twijfel toe bij de zoveelste publicatie over deze kortstondige fauvist: alles is nu toch wel over zijn leven en werk gezegd en geschreven? En is er nog wel een brug te slaan naar de kunstenaars van nu die liever beeldhouwen met een videocamera en schilderen met hun fototoestel?

Uitgever Taschen veegt die twijfel meteen van tafel. De net verschenen, tweedelige, Engelstalige, *extralarge* editie *Matisse Cut-outs* telt tientallen volmaakte reproducties van alle knipsels die Matisse maakte, vooral vanaf 1941, 'na zijn wederopstanding', na een dodelijk geachte kanker. Het tweede deel in de kartonnen doos is de losbladige facsimile van de uitgave *Jazz* uit 1947, met weer andere speelse knipsels, veel vingerplant-achtige vormen en strakkere composities die zich als speelse choreografieën laten lezen. De meester zelf schreef er een handgeschreven 'gelofsbelijdenis'. Een godsgeloof was hem vreemd, maar toch voelde hij zich tijdens het werk vaak gesteund door krachten van elders, die hem boven zichzelf deden uitstijgen.

Matisse schreef trouwens over veel meer – in filosofische en kunsttheoretische zin. Vooral over kleur, kleur als expressiemiddel en bevrij-

ding, als volumedragers en lichtbron: 'zwart met ultramarijn is de hitte van een tropische nacht en zwart met Pruisisch blauw is zo koel als een gletsjer'. Hij hechtte met name veel aan het juiste begrip van het woord 'decoratie', dat in zijn beleving zoveel meer betekende dan sierkunst. De natuur, de lichten, het licht, de kosmos – dat alles vormt het decor van de mensheid en dát wilde hij tot uitdrukking brengen.

De knipsels in het eerste deel – zelfs drie tot vier uitvouwbare pagina's groot – worden afgewisseld door teksten van landgenoten als Louis Aragon, Henri Michaux en Henri de Montherlant, die korte metten maken met Matisse's imago van oppervlakkige estheet. Xavier-Gilles Nèret, de overleden initiator van dit boekwerk, leverde heldere, verbindende teksten. En gelukkig lees je geen woord meer over de fervente feministen die in Matisse's geschilderde naakten alleen maar 'mannelijke dominantie' zagen.

Matisse reisde graag, had Rusland, Italië, Duitsland, Engeland, Marokko al bezocht. En begin 1930 – Matisse is 60 – was het weer zo ver: hij moest weer eens op pad, naar 'iets anders, iets nieuws', naar iets wat blik en geest zo veruimen – 'weg uit die nauwe, Franse straatjes'.

Reizen betekende kijken. 'Kijken is al creëren', vond hij, mits men dat als een kind steeds weer fris, alert en onbevangen doet. Alleen met die instelling kon een kunstenaar iets zinnigs tot stand brengen. Niet door die nieuwe indrukken te kopiëren, maar door er zijn innerlijk licht over te laten schijnen en dan met sensitiviteit datgene uitwerken wat hem waarachtig bezielde heeft.

Hij vertrok naar Tahiti, in de Stille Zuidzee, een reis die uiteindelijk de mooiste *papiers gouaches et découpés* zou opleveren. Reiste hij Paul Gauguin achterna? Ja, een beetje, maar niet écht, want voor zo'n sentiment was Matisse te autonoom, te functionalistisch en te egocentrisch ingesteld. Een kalme, ernstige man, een

zoekende en gedrevene, een perfectionist ook, die zich bij wat hem zoal overkwam als in een reflex afvroeg 'what's in it for me?'

Als een vorst is hij Tahiti rondgereden in een grote blauwe Buick. Hij genoot er van 'dat het gouden licht, de kokospalmen, de bananenbomen, de bonte vogels, de vele hibiscussen. 'Alles is hier diamant, saffier, smaragd en turkoois', schreef hij aan zijn vrouw en drie kinderen die in interviews en essays consequent onvermeld blijven. Samen met 'zwarte luchtschepen', zoals hij de poon en brasem noemde, zwom hij er rond tussen de atollen en de koralen. En vanuit zijn kano hield hij door de glazen bodem van een houten kist het tropische vissenbestand in de gaten. Was het te heet dan werd er geschetst in zijn hotelkamer: zwierige en toch precieze tekeningen van de haven van Papeete en de vele palmbomen, gekromd door de wind, maar nooit gebroken. Er was trouwens geen Tahiti-aanse te vinden die voor hem naakt wilde poseren – met dank aan de ijverige missionarissen daar.

Enmaal weer thuis heeft Matisse in zijn atelier een *tifai* opgehangen, een soort symmetrische quilt met de traditionele bloem- en bladpatronen van Tahiti, die hem tot menig knipsel zou inspireren.

Hij omringde zich – zie de paginagrote foto's van hem in *Cut-outs* – graag met wat hem in zijn werk van pas kwam, zoals planten, aardewerk, mooie stoffen, duiven en parkieten. En dat alles dan tegen een muur van losse knipsels die moesten wachten op een plek in zijn composities.

Hoewel Matisse tot die tijd toch vooral als schilder furore had gemaakt deed zich in dat zelfde Tahiti-jaar 1930 een gelegenheid voor die geknipt was om te knippen. De farmaceutische magnaat en verzamelaar Alfred Barnes vroeg hem voor zijn nieuwe herenhuis in Merion, bij Philadelphia, een muurschildering te maken van maar liefst zo'n 13 bij 4 meter. Eindelijk ruimte voor 'architecturale schilderkunst, voor een monumentale schaal', vond Matisse.

Maar de eerste versie van wat *De dans* ging heten, kreeg foute afmetingen; de tweede vertoonde tot verbijstering van de maker academische trekjes als schaduwen, en daarna heeft hij net zo lang met grijze, roze, blauwe en zwarte stukken papier geschoven tot in een vorm van drie aaneengesloten, boogachtige nissen een dol dansfeest oprees. Grappig detail is dat het idee van die boog ontstond doordat Matisse op zijn ateliervloer de schaduw zag van een curve, en die bleek weer veroorzaakt door een touw dat vanaf het plafond naar de muur liep. Typisch zo'n vondst die past bij Matisse's adagium van alert kijken en kinderlijke onbevangenheid.

Na 'De dans' voor Alfred Barnes is er een stroomversnelling in de knipsels op gang geko-

Henri Matisse, in 1948 gefotografeerd door Gisèle Freund

Dankzij missionarissen was geen Tahiti-aanse bereid naakt te poseren

Zulma (238 x 133 cm), knipsel uit 1950

men: schitterende ontwerpen voor het ballet *L'Étrange Farandole* en voor het legendarische blad *Verve*, dat bij voorkeur grote literaire namen publiceerde en het mooiste tijdschrift wilde zijn dat er bestond, en dat waarschijnlijk ook was, mede dankzij die echt tot ultieme eenvoud gereduceerde knipsels. Matisse besteedde ook zo'n drie jaar aan het boek *Jazz*, vanuit een rolstoel veelal, want hij kon nauwelijks nog lopen. Opeenvolgende assistentes droegen er zorg voor dat het benodigde papier in de juiste gouachetinten werd klaargelegd. Ook steunend in bed knipte Matisse volgens ingewijden kalm en zelfverzekerd door, maar wel 'enigszins gehaast, als een reiziger die zijn koffers pakt'.

Die haast is er in die laatste fase niet vanaf te zien. In tegendeel, of het nu de lange friezen zijn waarin vissen en planten, vrouwen en sponzen als blauwe bijna-abstracties dartelen in de golven, of het is 'De negerin', die sierlijk oprijst uit minimale zwarte papiersnippen – Matisse kreeg het voor elkaar dat je als kijker niet buiten zo'n tafereel blijft, maar dat je oog gaat dwalen van bloem en blad naar vis en vogel, van lijn en punt, naar hart en ster – van giftig geel naar ingetogen paars, van flessegroen naar spetterend oranje. Alsof hij zeggen wil: in mijn universum kunt u alle kanten op, alles staat open, neem het er maar van en maak deze ruimte de uwe.

Zijn favoriete leraar, de symbolist Gustave Moreau (1826-1898) had al voorspeld dat Matisse een 'simplificateur' van de schilderkunst zou worden. Maar hij kon niet vermoeden dat er zo'n extremistische 'simplificateur' in hem schuilging. De 'boeddhist' die Matisse in zichzelf herkende, was ernaar toe gegroeid en vond bij nader inzien dat Tahiti een bevrijding voor hem betekend had, een breuk met de beeldclichés die hij al die schilderjaren in zijn hoofd meedroeg. Dankzij het levenslange kijken had het samengaan van vakmanschap en verbeelding tot een natuurlijke souplesse geleid. Vormen en kleuren vielen in de juiste proporties precies op hun plaats, alsof er zoiets als visuele predestinatie bestaat.

Op bezoek bij Picasso had diens vrouw Françoise Gilot hem gevraagd waar die visuele 'joie de vivre' toch vandaan kwam. Oh, dat hoort zo, vond hij; 'Een kunstwerk moet de gevoelens, het innerlijk raken van wie er ook maar naar kijkt.' Een knipsel is als een ontspannende stoel voor iemand die vermoeid na het werk thuiskomt, zei Matisse. 'De kijker kan zich eraan laten, tot zichzelf komen en dan ervaren dat het hem opbeurt, en zelfs troost'. Neem ook een proef op de som – het werkt.

Danser (1937-'38), studie voor het gordijn van het ballet *L'Étrange Farandole* (61x61 cm) Foto en illustraties uit besproken boek